

Raps e bancas

Durant ils tschintg tschientaners dapi il cumenzament dal temp modern enfin oz è il sistem monetar e da credits grischun sa midà en moda radicala. Quai renda difficila ina vista complessiva da ses svilup, tant pli che la documentaziun da l'istorgia è sa fatschentada relativamain pauc cun il tema e n'ha mai considerà ina perspectiva a lunga vista. En la Republica da las Trais Lias era il sistem monetar spezialmain complex, betg mo perquai che munaida da differentas derivanzas circulava en il pajais, mabain er perquai che almain quatter differentas valutas eran en vigur (ils rentschs da Cuira e las liras da Milaun, da la Valtellina e da la Bregaglia). Enfin la fin da l'Ancien Régime n'existivan naginas bancas en il Grischun: ils servetschs finanziaus vegnivan furnids da spediturs, da commerziants, da corporaziuns e da notabels locals. Cun l'introduziun dal franc svizzer l'onn 1850 è il sistem monetar vegni simplifitgà en moda considerabla. Durant il 19. tschientaner è naschidas las emprimas bancas grischunas. L'onn 1870 è lura vegnida fundada er la Banca Chantunala Grischuna en furma d'in institut da dretg public. Las bancas han gi ina rolla impurtanta en il svilup dal turissem. Durant il 20. tschientaner han ellas dentant er stuì magunar repercussions. En consequenza da quellas èn differents pitschens instituts bancars sparids.

Per enclerger il sistem monetar grischun en il temp modern ston ins resguardar intginas da sias particularitads. Sco emprim èsi da differenziar tranter pitschna munaida d'argient u da billon (in liament d'arom e d'argient) che vegniva battida en il pajais, e gronda munaida d'aur u

d'argient che vegniva battida en il pajais u a l'exteriur. Per ch'è il sistem da pajament funcziunava, stuevan tut questas munaidas esser colliadas cun las valutas localas. Las pitschnas munaidas, battidas en il Grischun, eran colliadas tras lur valur nominala cun la valuta principala, il rentsch da Cuira. Tar quellas tutgavan il baz, il crizer e surtut il blutzger, damai la munaida la pli derasada per ils barats pitschens. Las grondas munaidas (battidas en il Grischun u insanau auter) percenter eran colliadas tras in curs da stgomi variabel cun la valuta da referenza. La relaziun tranter las differentas valutas en vigur en la Republica da las Trais Lias, ch'è er valutas da conto (igl è da menziunar che la contabilitad en la Valtellina vegniva fatga en liras da la Valtellina, quella da Cuira en rentschs da Cuira e.u.v.) era percenter relativamain stabila, almain durant il 18. tschientaner.¹

Gia il temp medieval tempriv avevan plirs signuradis en il Grischun obtegnì il dretg da batter munaida. Durant l'Ancien Régime battevan bleras munaidarias pitschnas e grondas munaidas, e quai per duradas pli curtas u pli lungas. Suent l'Acta da Mediaziun da l'onn 1803 ed enfin l'introduziun dal franc svizzer l'onn 1850, batteva il chantun Grischun multipels e fracziuns dals bazs svizzers d'argient e da billon.² 25.01

Schebain che las munaidarias grischunas battevan er grondas munaidas, stuevan ins recurrer a munaida estra per il commerzi pervi da la mancanza da metals prezius. La mancanza da munaida d'aur cumpareglia cun la gronda quantad da munaida pitschna ha chaschunà ina

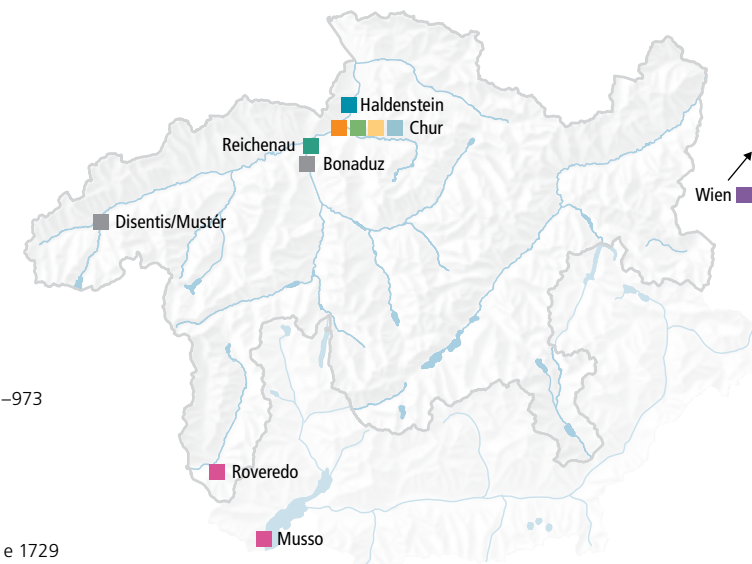

25.06 L'onn 1592 ha l'investg da Cuira laschà construir ina munaidaria che funcziunava cun l'aua en il Sand a l'ur da la citad veglia. A partir da la mesadad dal 17. tschientaner ha er la citad duvrà la munaidaria ch'è stada en funcziun almain enfin 1766. Il squitsch è vegni fatg enturn 1780.

25.07 Tranter ils onns 1540 e 1570 ha l'investg da Cuira dà il dretg da batter munaida a la Lia da la Chadé. Tranter la munaida che vegniva battida da lez temp era il taler d'argient cun in capricorn sin ina vart e l'evla imperiala sin l'autra vart.

25.01 **Autoritads monetaras e munaidarias grischunas, 8.–19. tsch.**
En il Grischun devi ina densità remartgabla da signuradis e da corporaziuns ch'avevan il dretg da batter munaida colliada cun il rentsch da Cuira. L'unica excepziun eran las munaidarias dal signuradi dal Mesauc che battevan munaidas talianas.

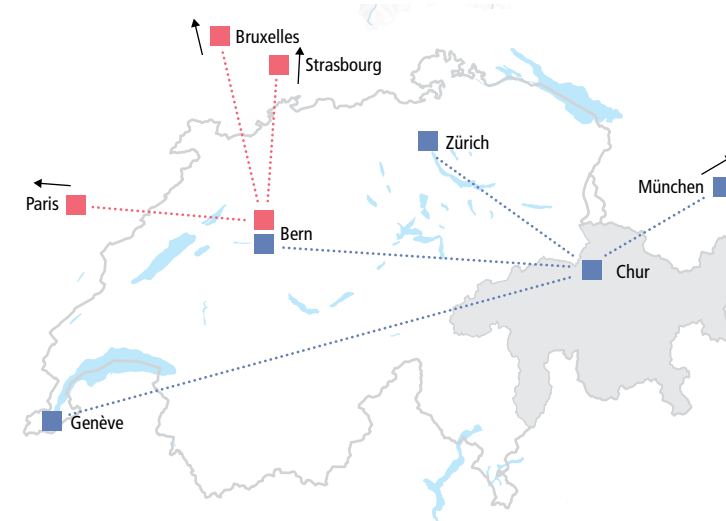
baz da Cuira, 1529

Autoritads monetaras enfin il 19. tschientaner

Caroling ed Ottons	ca. 773, ca. 814–840 e ca. 936–973
investg da Cuira	ca. 958–1767
citad da Cuira	1529–1766
Lia da la Chadé	ca. 1560–1573 e 1628
signuradi da Haldenstein	ca. 1611–1770
signuradi da Rehanau	ca. 1709–1748
abazia da Mustér	ca. 1566–1584, ca. 1716–1724 e 1729
signuradi dal Mesauc	ca. 1487–1546
signuradi da Tarasp	1695 e 1696

Autoritads monetaras dapi il 19. tschientaner

Chantun Grischun dapi 1807	
Munaidarias:	
Berna	(1807, 1813 e probablmain 1815)
Turitg	(1820 e 1826)
Cuira	(1836)
Genevra e Minca	(1842)
Confederaziun svizra dapi 1850	
Munaidarias:	
Strasbourg	(1850–1851)
Brüssel	(1874)
Paris	(1850–1851)
Berna	(dapi 1853)

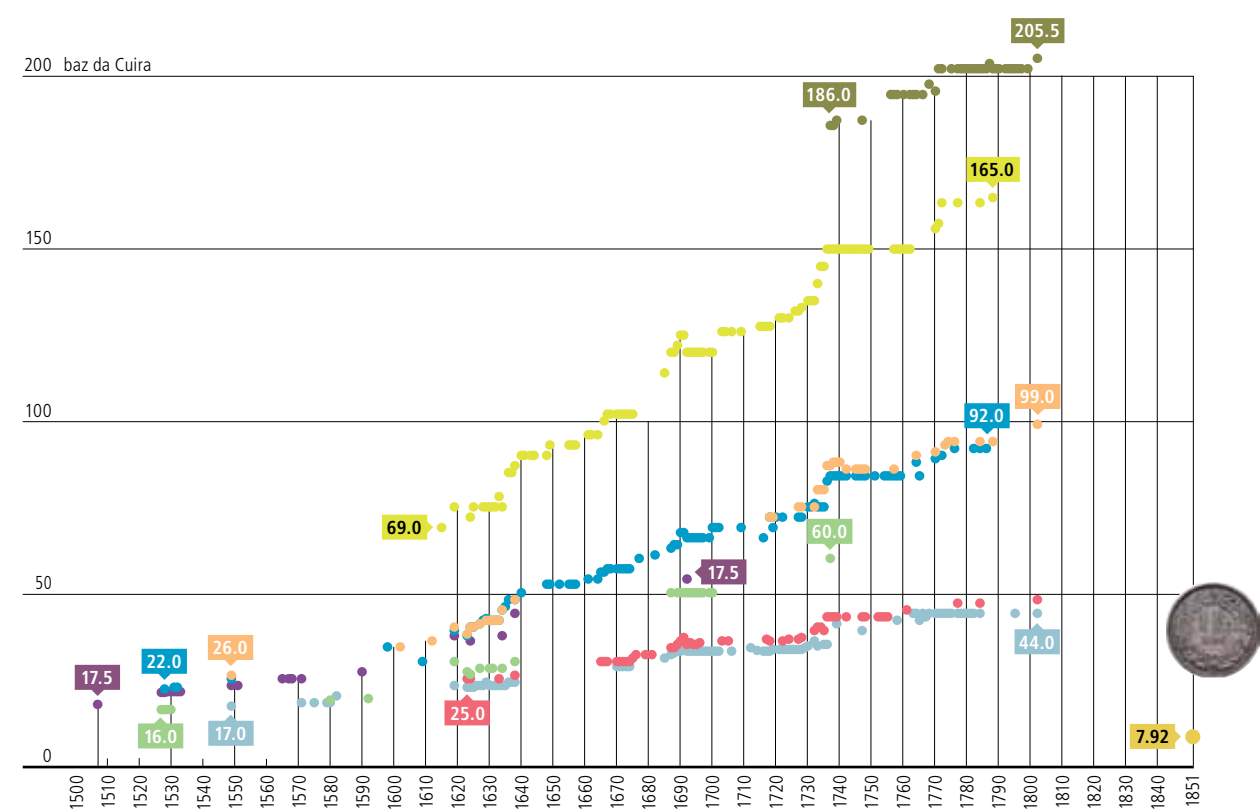
baz dal chantun, 1807

franc svizzer, 1850

25.02 **Curs da stgomi da grondas munaidas, indigenas ed estras, en bazs da Cuira, 16.–18. tsch., e dal franc svizzer en bazs 1851**
L'augment da la valur da las grondas munaidas è er d'attribuir a la proporziun d'argient pli pitschna en las munaidas pitschnas ed a lur gronda derasaziun. Per pudair cumparegljar mussa la grafica la valur dal franc svizzer, cur che la veglia munaida è vegnida remplazzada cun quella da la Confederaziun. (1 baz = 1/15 rentsch da Cuira).

- taler
- filippo
- rentsch d'aur
- ecu d'or
- ducata
- zechin
- dublun Louis d'or
- louis d'or «neuf»
- franc svizzer

25 svalitaziun constanta da la munaida pitschna. Quai ha gi' effects surtut sin las classas main bainstantas che na pudevan betg far reservas da gronda munaida. 25.02

Damai ch' i na deva nagins instituts bancars en il Grischun en il temp modern, cuvriivan crediturs privats u corporaziuns la dumonda da raps. Ils emprests eran savens segirads tras bains immobigliars, surtut en cas da pitschens credits agriculs; ils tschains ch'avevan cuntanschi valurs maximalas tranter 6 ed 8% durant il 17. tschientaner importavan enturn 5% durant il 18. tschientaner. En las regiuns ruralas permetteva l'emprest da daners da crear vastas raits da clientellissem regionalas e da cumprar novs bains immobigliars. En las citads ha la concessiun da credits da las chasas da spediuziun gidà a schlargiar la rait da relaziuns cun l'auta societad.³ En la Valtellina han ils emprests dals notabels grischuns a la populaziun rurala locala manà a gronds indebitaments ed a la cessiun progressiva d'ina part considerabla da la proprietad funsila als finaziaders grischuns.⁴ 25.03

Las chasas da spediuziun e da commerzi purschevan gia durant il 18. tschientaner servetschs sumegliants a quels da las bancas. Uschia ha l'onn 1818 in terz dals custs per la construcziun da la via dal San Bernardin pudì vegnir pajà ordavant.⁵ L'istorgia dal sistem bancar modern en il Grischun cumenza dentant pir 1808 cun la fundaziun d'ina cassa da spargn. La cassa era inspirada da l'idea filantropica da porscher pussaivladads da spargnar e credits pitschens als clients cun entradas bassas. En la mesadad dal tschientaner ha ella dentant fatg naufragi pervi d'investiziuns speculative e fig ristgadas. A partir dal 1847 ha surpiglià sia piazza per in tschert temp la Cassa chantunala da spargn, garantida dal chantun. La segunda mesadad dal 19. tschientaner è stà in temp da grondas midadas en il mund da las finanzas grischun: entaifer paucs onns han ins fundà la Banca commerziala, la Banca per il Grischun, la Banca Chantunala Grischuna e la Banca d'Engiadina. Ensem cun la Bank für Davos e la Banca da San Murezzan ch'èn vegnidas fundadas intgins onns pli tard, aveva la Banca d'Engiadina ina

rolla centrala en la finanziaziun da las infrastructuras turisticas durant la Belle Époque. La crisa dal turissem che l'Emprima Guerra mundiala ha chaschunà, ha fatg stremblir er ils fundaments dal mund bancar. Per impedir in collaps da l'economia grischuna e per metter a disposiziun la liquiditad necessaria ha la regenza chantunala fundà la Cooperativa da credit grischuna l'onn 1914. La crisa ha dentant tutgà sin il viv las bancas engiadinaisas. L'onn 1918 ha la Banca da San Murezzan serrà sias portas. Suenten ina curta pausa da recreaziun durant ils onns 1920 ha la crisa suenter il crash da la bursa dal 1929 procurà definitivamain per la fin da la Banca per il Grischun e da la Banca d'Engiadina. Or da lur tschendra è naschida la Banca privata grischuna. Er la Banca chantunala era en grondas turbulenzas pervi da sia collavuraziun cun l'hotellaria. En las regiuns lontan dal turissem èn s'etablidas bleras cassas Raiffeisen dapi l'onn 1910. Cun la consolidaziun suenter la Segunda Guerra mundiala è restada mo anc ina banca puramain grischuna, la Banca Chantunala Grischuna.⁶ 25.04

La Banca Chantunala Grischuna è vegnida fundada, sco las autras bancas chantunalas, per sustegnair l'economia chantunala e per porscher pussaivladads da spargn e da credit ad ina gronda part da la populaziun, surtut als «purs, mastergnants e commerziants pitschens e meausns».⁷ Ses retgavs gievan en la cassa dal chantun e vegnivan duvrads per finanzia la realisaziun d'infrastructuras. Er sch'ella ha diversifitgà sia purschida cun l'ir dal temp, èn il martgà ipotecar e la purschida da furmas da respargn restads elements centrals da sia activitad. 25.05, 25.08

1 Furrer 1984, p. 3–45; Scaramellini/Zoia 2006, tom I, p. 177–186.
2 Richter/Kunzmann 2006, p. 186–275.
3 Hilfiker 1978, p. 51–56; Mathieu 1987, p. 244–246, 273.
4 Scaramellini/Zoia 2006, tom I, p. 188–196.
5 Simonett 2000, p. 83.
6 Decurtins/Grossmann 1994, p. 9–91.
7 Banca Chantunala Grischuna 1995, p. 81.

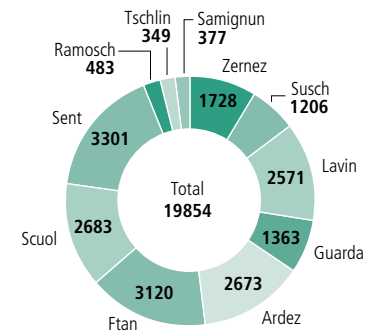

25.08 La purschida da furmas da respargn per ina gronda part da la populaziun è ina da las pitgas centralas da la Banca Chantunala Grischuna dapi sia fundaziun l'onn 1870. Qua ves'ins in cudeschet da spargn da l'onn 1923.

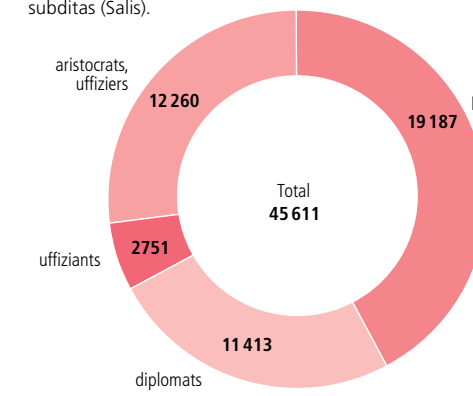
25.09 In maletg da soliditad burgaisa: la stanza da sedutas a la sedia principala da la Banca Chantunala Grischuna a Cuira, emprima mesadad dal 20. tschientaner.

25.03 **Concessiun da credits, 1710–1731**
Avant ch'ins ha fundà las bancas modernas, vegniva l'emprest da raps administrà da notabels locals, da grondas familias, da commerziants e mintgatant da corporaziuns. Ils trais exempels en la grafica dattan in'idea

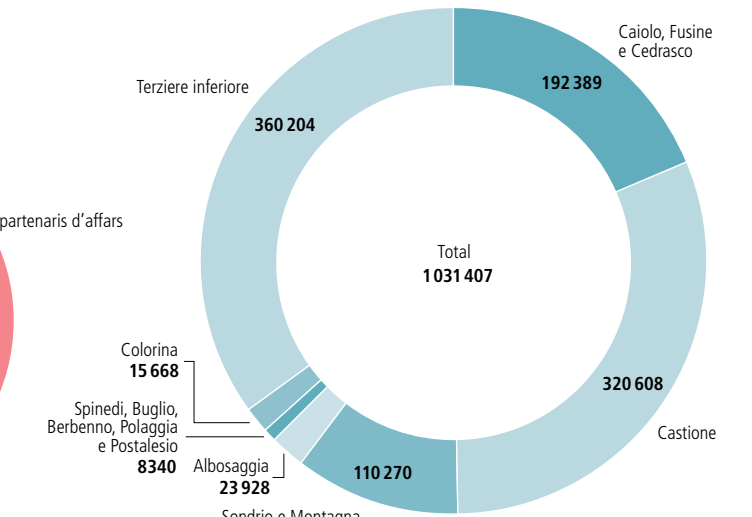

Chapital emprestà dals Planta-Wildenberg da Zernez vers 1730 tenor lieu, en rentschs

da las dimensiuns e da la repartiziun geografica e sociala da la concessiun da credits da trais acturs che lavuravan en in context rural (Planta), commerzial (Massner) u en regiuns subditas (Salis).

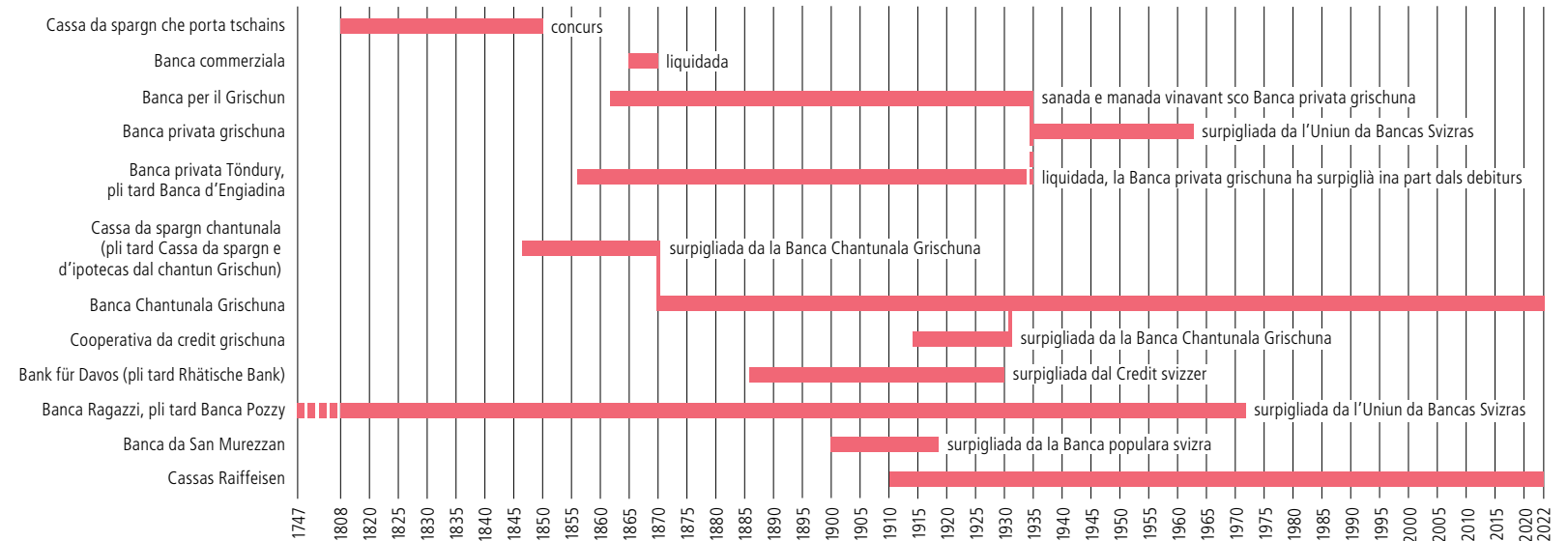
Chapital emprestà en Svizra da Thomas Massner, Cuira, vers 1710 tenor categoria sociala, en rentschs

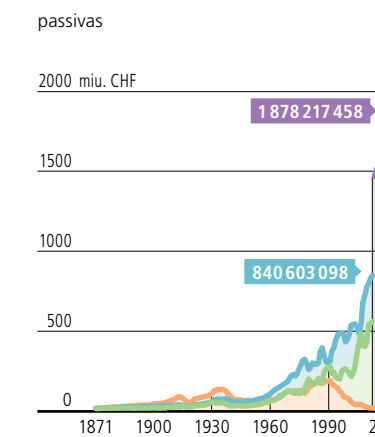
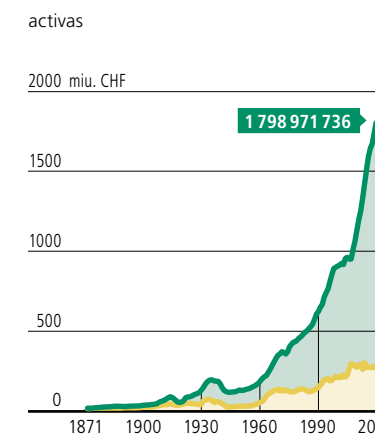
Chapital emprestà en la Valtellina da la famiglia Salis-Soglio 1731 tenor lieu, en rentschs

25.04 **Svilup da las bancas en il Grischun, 1747–2022**
Er sch'ellas n'eran betg vairamain grischunas, eran las cassas Raiffeisen (dapi 1990 bancas Raiffeisen) francadas bain sin plaun local grazia a lur structura cooperativa. Ensem cun la Banca chantunala han ellas gidà a crear ina rait spessa da filialas da banca, er

en las regiuns perifericas dal chantun. La Banca Pozzy è in grondius exempel per ina banca ch'è resultada directamain da las activitads finanzialas d'ina chasa da commerzi e ch'ha survivi ditg en in martgà da nischa.

25.05 **Svilup da las ipotecas, dals emprests, dals deposits da spargn e dals contos da giro tar la Banca Chantunala Grischuna, 1871–2021**
Las graficas mussan surtut la diminuziun da la bilantscha da la banca suenter l'Emprima Guerra mundiala ed a partir da la mesadad dals onns 1930 sco er l'enorm svilup dal martgà ipotecar suenter 1960. La calculaziun da l'inflaziun avant l'onn 1914 sa basa sin ina stimaziun.

- emprests ipotecars
- pretensiuns envers clients (pajaments anticipads ed emprests, inclusiv las corporaziuns da dretg public)
- obligaziuns da cassa
- respargns e deposits (obligaziuns envers clients en furma da respargns e da deposits)
- autras obligaziuns envers clients (contos da giro)
- obligaziuns pervi da deposits da clients (a partir da 2015 vegnan ils respargns ed ils deposits sco er autras obligaziuns envers clients dumberads ensemen)

Banca Chantunala Grischuna: svilup dals deposits da spargn e dals emprests (en miu. francs, inflaziun resguardada)